

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Stoická etika
Jana Brabcová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce
Stoická etika

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Karlovy Vary, 24. dubna 2013

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce panu Mgr. Miloši Kratochvílovi, Ph.D. za vstřícnost, odborné konzultace a konstruktivní vedení práce.

Obsah

Úvod	6
1 Charakteristika helénistického období	7
2 Malé sokratovské školy.....	9
2. 1 Kynická škola.....	9
2. 2 Kyrenaická škola.....	11
3 Stoicismus	12
3. 1 Trojdělení stoické filosofie	15
3. 2 Blaženost.....	17
3. 3 Představy, pojmy, otisky... ..	18
3. 4 Mudrc	20
3. 5 Sebevražda	21
3. 6 Vášně, pudy, žádosti a touhy.....	24
3. 7 Duše	25
3. 8 Ctnost a dobro	26
4 Epikúros.....	30
4. 1 Zahrada Epikúrova.....	31
4. 2 Praprvky	32
4. 3 Slast.....	33
4. 4 Smyslové vnímání.....	34
4. 5 Bohové a blaženost	38
4. 6 Epikúrovo pojetí duše a vědomí.....	40
5 Závěr	43
6 Přehled použité literatury.....	45
7 Resumé	47

Úvod

Cílem bakalářské práce je zaměřit se na odlišná pojednání stoické a epikurejské etiky spadající do období helénismu. Stoikové a epikurejci jsou považováni za nejvlivnější myslitele helénistické filosofie. Jejich etickými formulacemi se v této práci budu zabývat. Pokusím se nastínit stručný rozbor některých jejich myšlenek a myšlenkových postupů týkajících se zejména etiky. Pozornost bude zaměřena na hledisko antropologické a kosmologické, dále na odlišná pojetí ctnosti, blaženosti a její důsledky. Snahou bude nastínit základní principy obou směrů, které budou následně na konci práce shrnuty.

Hlavní myšlenka je věnována především stoickému pojetí etiky. Epikúros a jeho učení zde zaujímá místo ne tak rozsáhlé a podrobné, neboť slouží spíše ke komparaci, náhledu a k podtrhnutí rozdílů ve stěžejních otázkách a tématech obou směrů. Srovnání umožní nahlédnout a etické téma ze dvou protilehlých úhlů. Získané poznatky by měly umožnit ucelenější pohled na uvedené téma.

Jakými myšlenkami mohl být stoicismus tak inspirativním? Mezi názory, které zjevně vzbuzují zájem, patří například skutečnost, že pro stoiky není žádný čin nebo jednání možné posuzovat podle následků, nýbrž podle úmyslu. Úmysl, s kterým byl čin vždy vykonán, je pro stoiky zásadní. Další takovou zásadou je „*žít ve shodě s přirozeností*“. Co to vlastně znamená? V neposlední řadě je zajímavé, jak nahlíželi stoikové na téma sebevraždy. Stoický názor a jeho propracování na některá problémová místa etiky přináší poněkud jiný pohled.

Při hodnocení helénistické filosofie je třeba mít na paměti, že se dílo Epikúrovo dochovalo jen z nepatrné části a že úplná se nedochovala ani žádná práce raných řeckých stoiků. S těmito směry jsme u jejich počátků seznámeni jen v hrubých rysech, jelikož naprostá většina dokladů je zprostředkována až díky materiálům sepsaným i o několik staletí později.

1 Charakteristika helénistického období

Na začátek je potřeba nastínit období vzniku obou směrů. Treterův výklad hovoří o odlišném vymezení helénistického období jak politicky, tak nábožensky i kulturně.¹ Long uvádí, že se jedná o období po smrti Alexandra Velikého do období konce římské republiky. Jde tedy o tři staletí, které se souhrnně nazývají dobou helénistickou.²

V tomto období dochází ke ztrátě řecké samostatnosti. Upadají polis, především pak Athény, kolébka filosofie. Alexandr Veliký polis zbavil politické samostatnosti a nastaly krušné časy.³ Společnost i jedinec se ocitají v určitém stavu nejen vnitřního rozpadu, ale pociťují také ztrátu dosud známých tradičních životních hodnot. Člověk je dezorientovaný náhlou politickou i sociální změnou, která je logickým impulsem k hledání pevného stabilního bodu a hodnot, podle kterých by se člověk orientoval. S úpadkem jistot dochází v určité době i k přejímání nových impulsů, a to ke vzájemné konfrontaci a spojování prvků antické kultury Řecka s kulturou orientální. Občan v tomto období ztrácí možnost zapojovat se do rozhodování ve věcech veřejných tak, jako tomu bylo v polis dosud. Jedinec se obrací spíše ke své individualitě, je nucen zabývat se více sám sebou, svým nitrem, sám se začít orientovat ve světě a nalézt své životní hodnoty, které by mu přinesly onen pocit jistoty a bezpečí.

Rozklad řeckých obcí urychlil krach kultu olympských bohů. Stoikové se ještě snažili začlenit bohy do alegorií přírodních jevů, avšak epikurejci popřeli jakékoli působení bohů na tento svět. Do Středozeří následně proniká orientální náboženství a lidé si mohou zvolit toto, nebo přijmout stoicismus či epikureismus.⁴

Obě učení zaujala ústřední místo v dějinách antické filosofie. Jedná se totiž o myšlenkové směry, které určovaly hlavní zájmy filosofie helénismu.⁵ V období helénismu získala filosofie institucionální ráz a stala se výrazem pro vyšší vzdělání. Filozofové patřili mezi ústřední představitele společnosti, někteří se stávali zástupci vysokých funkcí v obci.

---

¹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 4. vyd. Praha: Paseka, 2002. str. 106

² LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 7

³ NEFF, V. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. 4. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. str. 94

⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 27

⁵ Tamtéž, str. 15

Stoicismus patřil mezi významné směry myšlení, kdežto epikureismus takového statusu váženosti nikdy nedosáhl.⁶

Helénistická filosofie chtěla být přístupnější širší společnosti, než byla ta, kterou oslovili Aristotelés nebo Platón. Tuto skutečnost dokazuje nespočet filosofů, kteří se snažili o svůj vlastní výklad otázky „*Co je to blaženost a jak ji lze dosáhnout?*“ Původně byla vyslovena a zodpovězena právě Aristotelem a Platónem. Odpovědi na zmíněnou otázku se ale nejlépe mezi všemi zhostili právě epikurejci a stoikové. Každý z těchto systémů spatřoval pevný bod v něčem jiném. Stoická filosofie svou etiku postavila na základě lidské přirozenosti, kterou shledává v jedinečné rozumové schopnosti člověka nahlédnout na svět jako na celek. Oba směry hledaly odpovědi na těžké existenční otázky a staly se oporou i východiskem v období strachu, bezradnosti a nejistoty. Nabídly pojetí světa a lidské přirozenosti, které bylo opřeno o empirické poznání a rozum, a také o fakt, že všichni lidé mají stejné potřeby. Součástí obou systémů byl tedy předpoklad blaženosti závisející na přirozenosti člověka a poznání světa.⁷

Toto jsou, podle Longa, základní charakteristické rysy helénistické filosofie. Znamením doby se stala skutečnost, že obec ustupuje do pozadí. Diogénes svými myšlenkami ukázal, kam se po několik dalších staletí bude filosofie vlastně ubírat. Podle raných stoiků a epikurejců byl jediný pevný základ blaženého, klidného života ve vnitřních možnostech člověka a v jeho racionalitě.⁸ Pro lepší pochopení obou směrů je potřeba alespoň částečně uvést z čeho oba systémy vycházely.

---

⁶ LONG, A. A. *Helénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003 str. 28

⁷ Tamtéž, str. 21-22

⁸ Tamtéž, str. 18

2 Malé sokratovské školy

Jako malé sokratovské školy jsou označovány antické školy, jejichž základem se stalo učení Sókratovo. Řadí se sem, kromě jiných, škola kynická, jakožto předchůdkyně stoického učení a škola kyrenaická, jež se stala podkladem pro učení Epikúrovo.⁹

2. 1 Kynická škola

Kynická škola byla jednou z nejvýznamnějších škol, jež se rozvinula na podkladě jeho Sókratova učení, jehož základem byla střídmost a skromnost. Kynikové hlásali návrat k přírodě. Diogénes Laertios uvádí, že kynická, a posléze i stoická škola, byly ovlivněny Antisthénem. Předtím, než Antisthénés kynickou školu založil, scházel se sofisty a později právě i se Sókratem. Přilnul k němu pro jeho vlídnost k vyvržencům společnosti a uchvátila ho jeho mravní rozhodnost.¹⁰ Převzal od něj vytrvalost a odolnost k citům.¹¹ Stavěl se proti otrokářství a politice. Antisthénés převzal od Sókrata myšlenku, že ctnost se nedědí, ale získává se učením, a že mudrc by měl žít podle zákonů ctnosti, ne podle zákonů společnosti.¹²

Mezi hlavní myšlenky kyniků lze zařadit například tvrzení, že čím moudřejší je člověk, tím méně má potřeb a pokud je člověk moudrý, vystačí si sám. Jen tak je svobodný, když ničeho nežádá. Veškeré marnosti, jichž si člověk obvykle cení, jsou nepotřebné. Kynikové opovrhovali konvencemi a vymoženostmi společnosti. Učili oprostít se od všeho. Neuznávali veřejný život a jejich snahou bylo upřednostňovat jednoduchost a skromnost.¹³ Skutečné štěstí člověk nalezne jen v náhodných a pomíjivých věcech, nikoli ve vnějším materiálním luxusu nebo moci. Takového štěstí může dosáhnout úplně každý, a jakmile jej dosáhne, už ho neztratí. Antisthénés proto také tvrdil, že život ve městě je počátkem veškerého zla.¹⁴

Mezi myslitele, kteří zpochybnili společenské konvence této doby ještě předtím, než Alexandr zemřel, a ovlivnili svým myšlením stoiky, patřil Diogénes. Výstřední kynik,

---

⁹ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 62

¹⁰ Tamtéž, str. 62

¹¹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VI 3, str. 223

¹² RÁDL, E. *Dějiny filosofie*. 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. str. 224

¹³ Tamtéž, str. 224

¹⁴ Tamtéž, str. 225

jehož úmyslné porušování pravidel bylo pouhou zástěrkou opravdového zájmu o mravní hodnoty. Záměrně útočil na instituci městského státu askezí lidské přirozenosti, neboť její racionalita byla v rozporu se zaběhlým řádem společnosti. Stoikové následně jeho myšlenky hluboce propracovali. Radikální Diogénova etická hodnocení neuznávala ani národnost ani postavení ve společnosti. Jediné na co se soustředil, byla lidská bytost jako jedinec, a také blaženost, které mohl jedinec dosáhnout jen díky přirozeným vlohám. Kladl důraz na jednotlivce a „přirozenost“, jež je sdílena s celým lidstvem.¹⁵

Pilířem kynického učení je vědomí, že ctnost je jediné dobro a jen na něm ve skutečnosti záleží. Zásada, kterou je třeba u kyniků brát doslovně. Vše ostatní je indiferentní, například i smrt. Pro kyniky je smrt a sebezáhuba lékem na selhání při snaze vést rozumný život.¹⁶

Základem nejen Antisthénovy filosofie, ale všech kyniků, je ctnost. Ctnostný člověk nemá žádné potřeby, je soběstačný, nenáročný a tělesné rozkoše jsou mu cizí.¹⁷ Antisthénés tvrdil, že ctnosti se lze naučit a jakmile ji získáme, už ji neztratíme. Ctnost je podle něj cílem života. Mudrc je soběstačný, jelikož má bohatství všech lidí.¹⁸ Co není ctností, je zbytečné a nepotřebné, tudíž není nutné o to usilovat. Kynikové měli na mysli např. bohatství nebo krásu, apod. Podstatou jejich učení bylo oprostit se od zbytečností a žádostivostí, které by mohly jakkoli jejich životy svazovat. Skutečná svoboda podle nich spočívá v naprosté soběstačnosti.

„Dokazoval, že ctnost se lze učit. Urozenost a ctnost je totéž. Postačí pak ctnost k blaženosti a nepotřebuje k tomu ničeho kromě sokratovské síly vůbec. Spočívá v činech a nepotřebuje ani mnoho slov, ani nauk.“¹⁹

Kynikové obecně se měli za nezávislé bytosti, nadřazené občanům orientujícím se na život v polis. Tito občané jsou podle kyniků zbaveni své svobody a svoboda je znakem ctnostného člověka. Svobodou se v tomto případě myslí naprosté oproštění od nátlaků

---

¹⁵ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003.str. 18

¹⁶ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 247

¹⁷ NEFF, V. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. 4. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. str. 22

¹⁸ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003.str. 22

¹⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VI 11, str. 226

z vnějšku a též od uložených povinností. Právě to mají kynikové na mysli rčením, že nic nekladou před svobodu.²⁰

2. 2 Kyrenaická škola

Na učení kyrenaických filosofů navazuje epikurejský hédonismus. Za zakladatele je označován Aristippos z Kyrény, žák Protágora a Sókrata. Aristippos souhlasil se Sókratem v tvrzení, že člověk by si za každých okolností měl zachovat vnitřní svobodu a být pánem situace. Zastával názor, že slast je cílem života.²¹ Přijal tuto myšlenku dlouho před Epikúrem.

*„Tvrdil, že jsou dva duševní stavy, strast a rozkoš; rozkoš je mírný pohyb, strast pohyb prudký. Jedna rozkoš se prý neliší od druhé a není jedna příjemnější než druhá. Rozkoš je všem živým tvorům žádoucí, avšak strasti se vyhýbají“.*²²

Stav bez bolesti i bez strasti nazývá klidem. Nicméně tento nemírný pohyb i klid jsou ve skutečnosti zhoubné. Je nutné vyhledávat mírný pohyb, tedy libost tělesnou a opravdovou, která je potřebnější a ve výsledku vhodnější než libost duševní.²³ Cílem života se, místo štěstí, stávají konkrétní a okamžité slasti. V takovém případě mluvíme o hédonismu.²⁴ Kyrenaická škola byla opakem asketických kyniků. Pochází sice ze stejného základu, ale ve svém učení došli k protichůdnému způsobu myšlení. Kyrenaikové se slastem nevyhýbali, na rozdíl od kyniků.

*„Důkazem toho, že rozkoš je cílem, prý je skutečnost, že k ní od dětství bezděčně tíhneme, a když jí dosáhneme, již po ničem jiném netoužíme a že se ničemu tak nevyhýbáme jako bolesti, jejímu opaku... O odstranění bolesti však, o němž mluví Epikúros, nezdá se jim rozkoší, jako ani stav bez rozkoše není bolestí.“*²⁵

---

²⁰ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 247

²¹ KOLÁŘ, J. *Poznámky ke knize první* in: LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. str. 245

²² LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. II 86, str. 110

²³ NEFF, V. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. 4. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. str. 27

²⁴ Tamtéž, str. 27

²⁵ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. II 89, str. 111

3 Stoicismus

Stoická filosofie navazuje na kyniky a na Hérakleita z Efesu²⁶. Jádrem systému byla etika, která byla spjata s fyzikou. Všichni lidé jsou totiž částmi jednoho světového ohně a všichni mají stejný rozum. Všichni jsou si tedy od přírody rovni a svou pospolitostí jsou determinováni ke společnému životu. Pospolitostí se v tomto případě rozumí celý vesmír, v němž vládne *logos*, názor a rozum. Hlavní myšlenka stoické etiky, tedy *žít ve shodě s přirozeností*, v podstatě znamená jednat v souladu s vlastní přirozeností a projevat se jako rozumná společenská bytost naprosto podřízená logu.²⁷

„Proto Zénón první vyhlásil v spise O přirozenosti člověka za cíl žít v souhlase s přírodou, což jest žít ctnostně; k tomu nás totiž vede příroda.“²⁸

Long uvádí o filosofii helénismu, že často bývá označována jako nějaký mdlý výplod druhořadých myslitelů. Jde ovšem o mylnou představu. Ve skutečnosti byly tyto dva systémy dlouho nepochopeny, neboť nebyl k dispozici nikdy dostatek přímých pramenných materiálů k jejich řádnému prostudování. Téměř všechny spisy raných stoiků podlely zkáze. K dispozici jsou nám tedy pouze citace a rekonstrukce pozdějších autorů. Stejně tak je tomu i u studia epikureismu.²⁹

Podle Longa byli stoikové nejdůležitějšími filozofy helénistické epochy. Celkový vliv helénistické filosofie byl v dějinách značný, proto je potřeba jej hlouběji prostudovat. Zmíněné období bylo z filosofického hlediska podceňováno ve srovnání se zájmem například o Platóna či Aristotela. Stoikové i epikurejci byli předmětem velmi malého zájmu. Naštěstí postupem času se veškeré předsudky vytratily a zájem byl věnován také těmto školám, jež se projeví v intelektuálním životě Evropy v období renesance a osvícenství.³⁰

Stoickou filosofii založil Zénón z Kitia na Kypru někdy kolem roku 300 přnl. Začal učit ve sloupořadí vyzdobeném malbami (*Stoá poikilé*). Z jeho děl se žádné nedochovalo. Šťěstí je, podle něj, cílem života, a štěstí má být totéž, co klidně plynoucí život. Tento

---

²⁶ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 440

²⁷ Tamtéž, str. 440-441

²⁸ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 87 str. 283

²⁹ LONG, A. A. *Helénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 7

³⁰ Tamtéž, str. 10

klidně plynoucí život je život rozumově odůvodněným, žitým v souladu s přirozeností.³¹ Jinými slovy, cílem jakožto zdrojem štěstí je jistý způsob život. Je to vlastně, jak Zénón říká, žítí v souladu s ctností.³²

„O Zenónovi vykládají, že se otázel věštírny, jakým způsobem by nejlépe žil, a že mu bůh dal odpověď, že se musí shodovat v barvě s mrtvými; když to pochopil, začal číst staré spisovatele...“³³

Stoické učení je rozděleno do tří základních období. Rozlišuje se stará, střední a mladší stoa. **Stará stoa** je podstatou stoického myšlení, stala se jejím jádrem a je proto nejdůležitější. Do tohoto období řadíme Zenóna z Kitia, Kleantha, Chrysippa, Diogéna, aj. V tomto prvním období se setkáváme s nesmírně přísnou mravoukou.³⁴ Jak již bylo zmíněno ze starého období se nezachovalo téměř nic, co se pramenů týká.

Ve středním období podléhá původní velmi přísné mravní učení zakladatelů stoicismu vlivům tehdejších skeptických proudů, jež se velice rychle šířily. Stoické učení se přesouvá především na ostrov Rhodos, a přihlíží víc k reálnému životu. Střední stoa je už více méně eklektická, neboť podléhá a je přímo i nepřímo vystavena jiným filosofickým proudům. Samotné učení ustupuje od dogmatických charakteristických nauk staré stoa. Mezi hlavní představitele řadíme zejména Panaitia z Rhodu a jeho žáka Poseidónia z Apameie.³⁵

Poslední „římské“ období je nejznámější, a to zejména z toho důvodu, že díla římských autorů se dochovala bez větších peripetií na rozdíl od předchozích období, ze kterých jsou skutečně jen skromné zlomky. Mladší stoa se odehrává ve většině už jen na římské půdě. Do této etapy, někdy též zvané císařským obdobím, zahrnujeme takové velikány, jako byl Neronův vychovatel Seneca, otrok Epiktétos či sám císař Marcus Aurelius.³⁶

Seneca patří mezi nejvýznamnější filosofy doby antické. Zabýval se morální filosofií. Jeho výklad vycházel z různých pramenů. V oblasti zájmu se u Seneky drží

---

³¹ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 12

³² Tamtéž, str. 13

³³ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 2, str. 257

³⁴ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 11

³⁵ Tamtéž, str. 12

³⁶ Tamtéž, str. 12

hlavně otázky etické týkající se například způsobu života, smrti, nebo jak lze dosáhnout svobody a vnitřní vyrovnanosti.³⁷ Seneca se jako jediný z římských stoiků zabýval důkladněji i otázkami přírodní filosofie a teoretické přírodovědy, nicméně i u něj bylo na prvním místě etické pojednání. Senekovy etické spisy, například *O duševním klidu*, se zabývají sklíčeností tehdejší doby a zároveň smířením se s ní.³⁸ V etice na rozdíl od jiných se umírněný Seneca věnoval mnoha v té době velice oblíbeným tématům a napsal o nich několik spisů, například o hněvu, o mírnosti, aj. Tato díla jsou zaměřena zejména na otázky životní moudrosti, další se soustřeďují na morální obsah, jako *Listy Lucilioví*, nebo se zabývají problematikou přírodní filosofie. Seneca i Epiktétos zdůrazňovali potřebu sebezdokonalování, přičemž oba připouštěli, že člověk je omylný. V jejich pojetí se stoicismus stává vnímavějším k lidským emocím.³⁹

Na rozdíl od velmi plodného spisovatele Seneky, Epiktétos sám sice nic nenapsal, ale veškeré jeho myšlenky zaznamenal jeho věrný žák a ctitel Flávios Arriános.⁴⁰ Epiktétova filosofie vycházela ze starých kyniků a staré stoy, zejména pak z Chrýsippova učení. Počáteční formy stoického učení se snažil co nejvíce dodržet. Jeho velkým vzorem byl Sókrates. Epiktétos se soustředil výhradně na etiku.⁴¹ Profesor Machovec uvádí, že Epiktétos nepřinesl tomuto směru žádné významné nové podněty, ale coby učitel, který byl zprvu otrokem, se zasloužil o popularizaci stoického učení.⁴² Zasloužil své chování absolutní morálce a jeho projev nabízel neúplatnou mravní přísnost. Kládl důraz na protiklad duše a těla, zřejmě také pod vlivem Platóna.⁴³ Hlavní etickou myšlenkou, se kterou se u Epiktéta setkáváme, je přesvědčení, že některé věci v naší moci jsou, zatímco jiné ne. Ty, které můžeme ovlivnit, jsou představy či vůle, ty druhé pak jsou například zdraví nebo bohatství, aj. Člověk by měl věnovat zájem pouze první skupině, neboť jen její prvky nám náleží.⁴⁴

Poslední zmiňovaný je Marcus Aurelius. Římský císař někdy označován jako filosof na trůně. Jeho nejznámější knihou jsou *Hovory k sobě*. Jedná se zápisky a

---

³⁷ MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. str. 190

³⁸ Tamtéž, str. 191

³⁹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 282

⁴⁰ MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. str. 191

⁴¹ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 12

⁴² MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. str. 191

⁴³ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 15

⁴⁴ EPIKTÉTOS. *Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 360

myšlenky, které si sám pro sebe zaznamenával během markomanských válek. Obsahem jsou nejrůznější etické úvahy. Hovoří se zde o smyslu lidského života, o potřebě ušlechtilosti, laskavosti a shovívavosti. Učení Marka Aurealia je chápáno jako spojení pozdního římského stoicismu s Platónovým idealismem. Podstata nauky se přesouvá spíše na náboženské nálady, než na teoretické zkoumání.⁴⁵

3. 1 Trojdělení stoické filosofie

Je potřeba zmínit, že filosofie stoiků byla silně nábožensky zakořeněna. Obecně dělili stoikové svou filosofii na logiku, fyziku a etiku. Nicméně, i přes toto rozdělení spolu jednotlivé části velmi úzce souvisí.⁴⁶

Logika byla chápána jako učení o řeči. Předmětem učení byl logos, zkoumání pravdivého a nepravdivého. Logika zahrnuje dialektiku, nauku o myšlení, o definování pravdy a pojednává o teorii poznání.⁴⁷ Ve spojitosti s poznáním řadíme stoiky mezi empiristy. Výchozí je pro stoiky smyslové vnímání, díky kterému se nám dostává vjemů. Pokud získaný vjem neodporuje rozumu, dostává se nám vědění.⁴⁸

Fyzikou se stoikové zabývali na podporu etického učení. Ve fyzice je řadíme mezi materialisty a zastánce dvou hlavních počátků vesmíru, činného a trpného principu. Tyto principy řídí veškeré dění.⁴⁹ Svět je hmotným světem, jenž je složený z těles. Vznikl a zanikne. Netělesné naopak shledávají myšlení, čas a prostor.⁵⁰ Tělesa jsou u stoiků spíše složeninami látky a mysli, tedy boha či logu. Ovšem látka u stoiků není tělesnost, ale jen určitá její stránka, jež se libovolně sloučí s činnou složkou tělesa. Fyzickým počátkem je smísení se. Bůh se tedy jako činný princip smísí s onou látkou, prostoupí ji a utvoří.⁵¹ Bůh

---

⁴⁵ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 482

⁴⁶ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 39, str. 269

⁴⁷ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 443

⁴⁸ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 47, str. 271

⁴⁹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 192

⁵⁰ SVOBODA, I. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 8

⁵¹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 192

drží svět pohromadě. To on řídí všechny události, jež jsou nutně dobré. Boha si představují jako teplý ohnivý dech, zvaný *pneuma*.⁵²

Vesmír, též kosmos, je užíván v několika významech. Vesmírem se rozumí samotný bůh, který je nestvořený, věčný a nezničitelný. Kosmem se nazývá též samotné uspořádání nebeských těles. A kosmem je rovněž vznikuvší spojením boha a vesmírných těles. Rozumí se tím nebeská soustava a Země s bytostmi na jejím povrchu. Vesmír je spravován prozřetelností a rozumem.⁵³ Svět je podle stoiků jeden. Je konečný a má kulovitý tvar. Je obklopen nekonečným prázdňným prostorem.⁵⁴ Vše, co se týká světa, je dobře zařízené, jako v obci s řádnými zákony.⁵⁵ Osud a bůh jsou ve stoické filosofii důležitými pojmy. Osud je božskou prozřetelností. Podle této prozřetelnosti je vše účelně a rozumně uspořádáno a děje se podle zákonitosti příčinně podmíněných jevů.⁵⁶ Každý příčinný děj se uskutečňuje na základě určitých zákonů přírody. Tato nutná zákonitost zahrnuje všechny jevy, včetně zdánlivě svévolného jednání živých bytostí. Nositelkou jednoty příčinné souvislosti je právě ono *pneuma* neboli osud.⁵⁷

Stoikové navazují na učení Hérakleitovo, kdy elementem jsooucích věcí je oheň.⁵⁸ Tento oheň je vnímán jako pralátka, díky které vše vzniká a do které se vše po určité době opět navrácí. V etapách určených osudem se celý svět střídavě vznítí a opět vytvoří. Vše se neustále v určitých cyklech opakuje.⁵⁹ Tento první oheň je semeno obsahující zárodky všech věcí a příčin, které se staly, dějí se a opět se stanou. Bůh je stvořitelem světového řádu a uspořádání. V určitých časových etapách do sebe pohlcuje veškerou podstatu, aby ji pak opět mohl zplodit. Z cyklického opakujícího se vznícení světa vždy následně vznikne nový svět. Bůh, jakožto *logos spermatikos*, poté vytvoří nové zárodky všech věcí. To je dáno sudbou, která vládne všemu a je všemu příčinou. Zákony osudu jsou dány jednou pro vždy a je nemyslitelné, aby se změnily. Proto se každý svět po svém vznícení zrodí znovu

---

⁵² LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 186

⁵³ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 139, str. 296

⁵⁴ Tamtéž, VII 140, str. 296

⁵⁵ *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 57

⁵⁶ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 451

⁵⁷ Tamtéž, str. 451

⁵⁸ Tamtéž, str. 440

⁵⁹ Stobaeus in *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 58

tak, jak byl předtím. Do všech podrobností bude na vlas stejný, včetně samotného průběhu dalšího jeho trvání.⁶⁰

Etika je nejdůležitější částí filosofie. Do této oblasti je zahrnuta i politika. Klíčovým motivem se stává život v souladu s přírodou.⁶¹ Cílem života je *eudaimoniá*, které dosáhneme jen tehdy, pokud náš život bude v souladu s rozumem a v souladu božského světového zákona.⁶² Každý člověk by měl umět rozeznat dobré, špatné a lhostejné. Ovšem v tomto poznání správných hodnot jsou lidé zmítáni svými afekty, které jim matou rozum. Úkolem člověka je proti afektům, pudům a vášním bojovat. Duše je osvobozena od afektů pouze v případě, že se člověku podaří afekty překonat a zbavit se vášní.

Podívejme se nyní blíže na některé vybrané podkapitoly, které jsou ve stoické etice podstatné.

3. 2 Blaženost

Dalším podstatným bodem je pojem blaženosti. Stoikové tvrdí, že k blaženosti moudrému člověku stačí ctnost, nicméně by se neměl stranit společenskému či dokonce politickému životu. Základním kamenem pro tuto činnost je lidskost. Stoikové žili v duchu humanismu a projevovali se ve snaze být shovívaví k nepřátelům a otrokům.⁶³ Byli kosmopolitní a hlásali myšlenku lidské společnosti se stejnými zákony pro všechny bez rozdílu. Všichni lidé jsou podle nich obdařeni stejnými schopnostmi a rozumem, který všechny spojuje. Vyplývá to z učení o životě ve shodě s přirozeností, tedy o tom, že od přirozenosti jsou si všichni lidé rovni a bez rozdílu příbuzní. Jejich učení vychází zejména ze smyslové zkušenosti, která vnímá jednotliviny, proto je řadíme mezi senzualisty, empiriky.⁶⁴

---

⁶⁰ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 138, str. 296

⁶¹ Tamtéž, VII 88, str. 283

⁶² ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 451

⁶³ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 11

⁶⁴ Tamtéž, str. 8

Dojít k blaženosti znamená žít ve shodě s přírodou a s logem. Logos je bůh. Žít ve shodě s přírodou a přirozeností tedy znamená žít v souladu s bohem. Stoikové uznávají jen chování, které je v souladu s logem. Jen takové jednání je správné a dobré.⁶⁵

Podle Seneky dojde člověk blaženého života tím, bude žít život ve shodě s přirozeností. Takového života dosáhne jen díky rozumu. Tím je myšleno zbavit se všeho, co dráždí nebo děsí. Veškerá bolest totiž pochází ze slabosti. Pokud se této slabosti vyvarujeme, potom se dostaví nepřetržitý klid, společně se svobodou a nastane mír a harmonie.⁶⁶

„Blažený je takový život, který je ve shodě se svou přirozeností, a takového života můžeme dosáhnout, jen když máme mysl za první zdravou a to tak, že má své zdraví v trvalém vlastnictví, a za druhé silnou a ráznou, podivuhodně trpělivou, přizpůsobenou okolnostem, a kromě toho starostlivě, a však ne úzkostlivě dbající o své tělo a to, co k němu náleží, pečlivě se starající o ostatní věci patřící k životu, avšak bez obdivu ke kterékoli z nich, připravenou užívat darů Štěstěny, avšak ne jim otročit.“⁶⁷

Svobodná duše usilující o nejvyšší dobro, v případě stoického učení o ctnost, je cestou k blaženosti. Svobodu duše poskytuje lhostejnost vůči Štěstěně.⁶⁸ *„Nejvyšší dobro je duše těšící se ze ctnosti a pohrdající náhodným.“⁶⁹*

3. 3 Představy, pojmy, otisky...

Ve stoickém učení se setkáme s názorem, že duše i mysl jsou po narození každého člověka *tabula rasa*, tedy nepopsaná deska, bílý list papíru. Každá zkušenost se pak podílí na svém „zapsání se“ na tento původně prázdný list. Samotné zkušenosti lze rozlišit jako vnější a vnitřní. Mezi ty vnější se počítají veškeré vjemy, které nám vnější svět poskytuje.⁷⁰ Vjemy jako takové zanechávají vzpomínky, které se zakládají na zkušenosti. Vjemy vytváří pojmy a představy, jež se vtiskávají do duše jakoby do vosku a zanechávají své otisky. Stoikové tvrdí, že existují tzv. uchopující a neuchopující představy. Taková

⁶⁵ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 460

⁶⁶ SENECA, L. A. *O duševním klidu*. Překlad Václav Bahník. 2. vyd. Praha : Baset, 2004. str. 122-123

⁶⁷ Tamtéž, str. 122

⁶⁸ Tamtéž, str. 124

⁶⁹ Tamtéž, str. 123

⁷⁰ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 8

uchopující představa je vtištěna a vytvarována předmětem, z něhož vzešla, v takové podobě, jakou by nemohla mít, kdyby vzešla z jiného předmětu, než z něhož vzešla.⁷¹

Diogénes Laertios specifikuje představy tímto způsobem: „*Představa je otisk v duši; toto jméno bylo vhodně přeneseno od otisků vznikajících pečetním prstenem ve vosku. Představa jest jednak kataléptická, tj. uchopující reálný předmět, jednak akataléptická, tedy neuchopující. Uchopující, kterou pokládají za kritérium věci, je ta, která vzniká z věčného podkladu a je podle něj přesně do mysli vtlačena, načež v ní zůstává jako otisk. Neuchopující představa je ta, která nevzniká z věčného podkladu, anebo vzniká, ale ne přesně, tedy není přesným otiskem.*“⁷²

Žádné vrozené ideje tedy neexistují. Vše je totiž odvozeno až ze zkušenosti. Do vnitřních zkušeností stoikové zahrnují nejrůznější pocity.

„*Podle stoiků když se člověk narodí, je vedoucí část jeho duše jako list papíru připravený k popsání; do něj se wpisuje každý jednotlivý pojem. – první způsob zápisu se děje prostřednictvím smyslového vnímání. Protože když něco vnímáme, například bílou barvu, uchovááme si ji v paměti, i když už předmět nevnímáme. A když vznikne mnoho podobných vzpomínek, v tu chvíli mluvíme o zkušenosti. Totiž zkušenost se utváří z množství podobných představ. Jedny pojmy se tvoří přirozeně tímto způsobem a bez jakékoli metody, druhé naším bedlivým učením. Jen tyto se nazývají pojmy a první anticipacemi (prolépseis). – Rozum, díky němuž se nazýváme rozumem obdařenými bytostmi, se utváří z anticipací v prvních sedmi letech života. Pojem je duševní vidina myslícího tvora. Neboť když vidina vejde do myslící duše, nazývá se pojmem. Toto označení pochází z rozumu.*“⁷³

Schopností duše je tedy přijímat smyslové otisky. Na samotné smysly určitý předmět svým působením vyvolá představu. Představa je otiskem v mysli.⁷⁴ A pokud tato představa zanechá v mysli vzpomínku, jež se potom opakovaně objevuje, pak se jedná o obecný pojem. Schopnost člověka tvořit si obecné pojmy je vrozená. Nicméně aby se tato schopnost naplnila, je zapotřebí zkušenosti. Schopnost myslet se vyvíjí a formuje díky

---

⁷¹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 162

⁷² LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 46 str. 271

⁷³ *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 158

⁷⁴ Tamtéž, str. 154

obecným pojmům, které si člověk vytváří ze svých smyslových zkušeností.⁷⁵ Stoikové jsou ve své podstatě empiriky, neboť tvrdí, že v mysli není nic, co předtím nebylo ve smyslech.

Stoiky též řadíme mezi nominalisty, a to proto, že reálnou hodnotou jsou pro ně pojmy vytvořené lidským myšlením. Lze je rozlišovat díky určeným kategoriím, tj. určitou pojmovou hierarchií, která se určuje podle nadřazenosti nebo podřazenosti daného pojmu. Kategoriemi jsou podstata, jakost, stav a vztah.⁷⁶

Stoikové jsou přesvědčeni o tom, že se člověk narodí s čistou myslí, bez myšlenek a ctnosti. Proto je pro ně směřodatná výchova. Kdyby se totiž každý člověk narodil s již vrozenými mravy, byl by každý člověk zároveň ctnostný mudrc.

3. 4 Mudrc

Pojmem mudrc se ve stoické filosofii označuje ideál moudrosti. Stoikové mudrce vidí jako ctnostného muže, který je prostý všech vášní, a které ho tím pádem žádné vášně nemohou oslabit. Nepěstuje rozkoš, a to ani na popud ostatních lidí. Není ani pyšným. Cení si být i nebýt oslavován.⁷⁷ Takový ctnostný muž je bezelstný a nedělá se lepším. Nepřetvařuje se, neboť ze své tváře i hlasu přetvářku odstranil. Nezabývá se malichernostmi světa a vyhýbá se takovým věcem, které by byly v rozporu s povinností. Oddává se sice popíjení vína, ale neopíjí se. Mudrce nikdy neopustí zdravý rozum. Je ale možné, že i mudrce občas napadnou zasmušilosti a smutky. Ale on se neoddá ani žádnému zármutku. Neboť zármutek je pro mudrce sklíčeností duše.⁷⁸ Mudrc bude též pokaždé opatrný, ale nikdy nebude mít strach.⁷⁹

Mudrc je božský. Tím je míněno, že boha má v sobě. Naopak špatný člověk je bez boha. „*Ctnostní jsou podle stoiků bohabojní. Zbožnost je vědění jak bohy ctít. Budou*

---

⁷⁵ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 159

⁷⁶ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 8

⁷⁷ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 117 str. 290

⁷⁸ Tamtéž, VII 118 str. 291

⁷⁹ Tamtéž, VIII 116 str. 290

obětovat bohům a jsou prosti hříchu. Vyhybají se proviněním vůči bohům. Bozi je milují pro jejich zbožnost a spravedlnost vůči bohům. ⁸⁰

Pokud tomu nikdo nebude bránit, bude se mudrc účastnit spravování obce. Ve svém úřadu bude vést ke ctnosti a bránit špatnému. Nebude souhlasit s ničím, co by bylo klamné a lživé. Bude prost jakýchkoli domněnek.⁸¹

Diogénés Laertios dále o mudrci píše, že jen on je svobodný, a naopak všichni ostatní jsou jen otroci. Jen moudrý je schopen zastávat post v úřadu, být soudcem či řečníkem. Špatní lidé takovou schopnost nemají. Mudrc je též neomylný. Neškodí sobě ani druhým. Při výkladu pojmu mudrc se setkáme také s negativní stránkou jeho osobnosti. Mudrc je nemilosrdný. Nikomu neodpouští. Nepromíjí žádné tresty, zejména takové, které spadají do vůle zákona. Shovívavost, soucit nebo laskavost jsou pro mudrce duševní slabostí, která je v rozporu s jeho přesvědčením. S takovým jednáním se mudrc rozhodně neztotožňuje.⁸²

3. 5 Sebevražda

„Někteří lidé žít nechtějí, ale zemřít nedovedou. ⁸³

Společnost sebevraždu vnímá souhrnně jako čin, při kterém si někdo bere život. Je to vražda sebe samého. Z psychologického hlediska se jedná o akt vědomého a úmyslného ukončení vlastního života. V dějinách se setkáme s mnoha takovými případy. Akt sebevraždy byl například přípustný na příkaz obce, nebo v souvislosti s nevléčitelnou chorobou nebo v případě, že byl člověk bezmocně vystaven nevyslovitelné hanbě.⁸⁴ Seneca tvrdí, že pokud člověk, který ukončí život z nevážných důvodů, opovrhne duší.⁸⁵

---

⁸⁰ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 120 str. 291

⁸¹ Tamtéž, VII 121 str. 291

⁸² Tamtéž, VII 123 str. 292

⁸³ SENECA, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Překlad Bohumil Ryba. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1987. List IV, str. 11-12

⁸⁴ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 246

⁸⁵ SENECA, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Překlad Bohumil Ryba. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1987. List IV, str. 12

U kyniků jsme se setkali s názorem, že pokud člověk nemůže žít podle rozumu, pak je pro něj sebevražda tou nejlepší variantou.⁸⁶ Ale přestože ji doporučovali a také občas prováděli, nepřisuzovali jí žádnou velkou důležitost.⁸⁷

Tak jak se ovšem k sebevraždě vyjadřuje Seneca, může být bráno jako vyjádření všech stoiků. Jedná se o problematiku vlastní vůle.⁸⁸ Seneca poukazuje v Listech Luciliovii na sebevraždu Sókratovu, kdy přesto, že mu jeho přívrženci umožnili útěk do vyhnanství, zvolil raději dobrovolně smrt.⁸⁹ Seneca tím naznačuje, že k takovému činu je nutné mít šlechetného ducha. Smrti není potřeba se bát, neboť díky jejímu dobrodiní bude všechen dosavadní strach ukončen.⁹⁰ Podstatou je pohrdat smrtí. Člověk si musí nejprve představit to nejhorší, čeho se obává, a změřit si s touto obavou svůj strach.⁹¹ Seneca shledává jako nejdůležitější přestat se strachovat o život. Zbavením se strachu bude mysl připravena na ztrátu života.⁹²

K otázce sebevraždy se tedy stoikové vyjadřovali kladně. Respektive, neodsuzovali ji a byli pro ni kladně nakloněni. Lidský život v jejich učení spadl mezi *adiafory*, tj. věci lhostejné. Jak kdo naloží se svým životem, tedy ukončí-li ho dobrovolně, byla věc svobodného rozhodnutí. Důkazem o tomto přesvědčení jsou mnozí stoikové, například sám Zénon, Kleanthés, Antipatros a další.⁹³ Stoikové si byli vědomi toho, že sebevražda je jednou z možností, a pokud bylo třeba, přijali ji bez námitek. Není ani zmínky o jakémkoli stanovisku, které by sebevraždu zakazovalo. Samotný čin ve stoickém světě je naprosto bezvýznamný. Podstatný je pouze záměr, a ten musí být rozumný.⁹⁴

Seneca považuje sebevraždu za cestu ke svobodě, zejména za takových okolností, kdy tento úkon skončí neštěstí duše, a v pasáži o hněvu knihy O duševním klidu k ní naprosto přímo nabádá: „*Co nařikáš, šílenče? Proč čekáš, až se Ti nějaký nepřítel pomstí zhoubou tvého národa nebo až zdaleka přispěchá nějaký mocný král? Kamkoli se podíváš, všude je konec Tvých béd. Vidíš onen sráz? Tamtudy se sestupuje k svobodě. Vidíš onu moře, onu studnu? Tam na dně sedí svoboda. Vidíš onen zakrslý, uschlý, neplodný strom?*

---

⁸⁶ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 247

⁸⁷ Tamtéž, str. 248

⁸⁸ Tamtéž, str. 243

⁸⁹ SENECA, L. A. *Výbor z listů Luciliovii*. Překlad Bohumil Ryba. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1987. List XXIV, str. 37

⁹⁰ Tamtéž, List XXIV, str. 39

⁹¹ Tamtéž, List XXIV, str. 37-38

⁹² Tamtéž, List IV, str. 12

⁹³ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 248

⁹⁴ Tamtéž, str. 249

*Tam visí svoboda. Vidiš svou šíji, své hrdlo, své srdce? Tamtudy lze uniknout otroctví. Ukazují ti příliš pracné východy, vyžadující mnoho odvahy a námahy? Ptáš se, která je cesta ke svobodě? Je to kterákoli žíla v tvém těle!*⁹⁵

Sebevražda je východiskem moudrému člověku. Obrátí se k ní jen tehdy, bude-li to nutné. Využití této možnosti je jistým právem, které moudrému člověku náleží. Pokud se k sebevraždě někdo uchýlí, je to čin svobodný, jako všechny ostatní. Na samotném činu není vůbec nic zvláštního. Zda takový čin spáchat či nikoli, by si měl moudrý člověk rozhodnout sám pro sebe a to rozumně.⁹⁶

Ve svém pojetí se Seneca přibližuje tvrzení, že sama sebevražda činí člověka svobodným.⁹⁷ Volba ukončení života se nabízí každému. Při tom dotyčném propůjčuje jakýsi punc důstojnosti. Pokud by se k tomu činu rozhodl například pošetilec a vybral příhodnou variantu, mohl by se teoreticky stát i mudrcem.⁹⁸

U Seneky je sebevražda celkem častým námětem jeho úvah. Vyplývá to z doby, ve které žil. Dalo by se říct, že Seneca byl téměř posedlý touto tematikou, respektive její vhodností. Zdůrazňuje fakt, že právo sebevraždy je obecně platné.⁹⁹

Samotnou touhu po smrti potlačují nejrůznější okolnosti, i přesto, že v mnoha případech je smrt velmi žádoucí. Moudrý člověk může zvolit proč zůstat naživu. Pokud někdo chce zemřít, ať zemře, ale samotné toužení je ostudou.¹⁰⁰

Stoikové nikdy nebyli pokorní, neboť by urazili svou důstojnost, která je vlastní každému svobodnému člověku. Sebevražda je u stoiků záležitostí hrdosti.¹⁰¹ Podle Marka Aurelia by sebevražda měla být provedena prostě a uměřeně, neboť to je známkou svobodného člověka.¹⁰² Měla by být provedena též s největší důstojností a sebeúctou, neboť je vyvrcholením uměřeného života.¹⁰³

---

⁹⁵ SENECA, L. A. *O duševním klidu*. Překlad Václav Bahník. 2. vyd. Praha : Baset, 2004. str. 93

⁹⁶ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 251

⁹⁷ Tamtéž, str. 259

⁹⁸ Tamtéž, str. 259

⁹⁹ Tamtéž, str. 256

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 260

¹⁰¹ Tamtéž, str. 263

¹⁰² ANTONIUS, M. A. *Hovory k sobě*. Překlad Rudolf Kuthan. 6. vyd. Praha : Svoboda, 1975. X 8, str. 111

¹⁰³ Tamtéž, VIII 47, str. 91

3. 6 Vášně, pudy, žádosti a touhy

Každý moudrý člověk je v očích stoiků daleko od toho, aby byl zcela bez emocí. Každá lidská bytost je v područí tří základních emocionálně racionálních dispozic, radosti, opatrnosti a vůle. Radost je opakem rozkoše, opatrnost opakem strachu a vůle opakem žádostivosti.¹⁰⁴ Lidé se od zvířat odlišují tím, že jednají morálně. Zvířata v sobě nemají žádný takový smysl, který by jim říkal, co je nebo není správné, který by je odvracel od jednání ve shodě s jeho instinkty nebo touhami. Povaha tužeb nebo sklonů lidské bytosti je ovlivněna dědičností a prostředím, nicméně zde v tomto ohledu vždy jako protipól působí rozum.¹⁰⁵

Žádná lidská bytost není úplně imunní vůči slastem či bolestem. Z myšlenek, které jsou klamné, vyvstávají mnohé vášně. Diogénes Laertios označuje vášně jako nerozumný a nepřirozený pohyb duše, nebo nadměrný pud. Prvním pudem, který člověk i každá jiná živá bytost má, je pud sebezáchovy. Ten mu vštěpuje sama příroda a vede ho k tomu, aby si udržel vědomí o něm. Aby člověk pudu zcela nepodleh, k jeho usměrňování mu slouží rozum.¹⁰⁶

Vášně, které zaujímají nejvyšší místo, jsou zármutek, rozkoš, strach a žádostivost. Zármutkem je míněna sklíčená mysl plná nerozumnosti. Pod zármutkem se skrývá například závist, strast, nepřejícnost, stísnění nebo zoufalství. Strach je určité očekávání nějaké zla. Sem patří obavy, stud, zděšení či zmatek. Pod žádost se řadí nenávisť, hněv, láska, zášť, potřeba, prchlivost a svár.¹⁰⁷ O rozkoši se Diogénes Laertský vyjadřuje jako o nerozumném vzrušení při věci zdánlivě žádoucí. Jí je pak podřazeno například okouzlení, rozptýlení, škodolibost nebo potěšení.¹⁰⁸

U stoiků se ale setkáme i s dobrými duševními stavy. Jsou jimi radost, opatrnost a vůle. Radost pokládají za rozumné vzrušení, tedy opak rozkoše. Radostí je potěšení. Opatrnost je protipólem strachu spočívajícím na vyhýbání se případnému nebezpečí.

---

¹⁰⁴ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 115, str. 290

¹⁰⁵ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 32

¹⁰⁶ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 85-87, str. 282-283

¹⁰⁷ Tamtéž, VII 111-114, str. 289

¹⁰⁸ Tamtéž, VII 115, str. 290

Konkrétně se pod opatrností skrývá cudnost a stud. A poslední v řadě je tu vůle, jež je opakem žádostivost, a pod kterou se řadí dobrota, laskavost, srdečnost a přívětivost.¹⁰⁹

Díky naprostému popření vášní lze dosáhnout absolutního vnitřního klidu. Tohoto klidu dosáhneme lhostejností k radosti i strasti, pěstováním pevné vůle a ovládním všech žádostí. Takové chování udržuje vnitřní kázeň a snahu žít mravně. Popírá touhy, vášně a city, a to tak, že jsou mnohdy v rozporu se zdravým postojem. Vzдорovat jim můžeme jen za pomoci rozumu. Všechny tyto žádosti jsou zakotveny v srdci.¹¹⁰

Vášně nejsou v souladu s rozumem a člověku škodí. Jsou nepřírozené. Moudrý člověk je plně ovládá a překonává. Je lhostejný ke všemu vnějšímu, co je na jeho vůli nezávislé, při každé příležitosti zachovává klid. Díky takovému jednání lze dojít vnitřního klidu.¹¹¹

3. 7 Duše

Duše je ve stoické filosofii další podstatnou částí, proto se jí zabývá většina filosofů poměrně pečlivě. V souvislosti se smrtí se duše, která je hmotná, odděluje od své schránky, tj. od hmotného těla. Proto ji stoikové pokládají za tělesnou. Kdyby tělesnou nebyla, nemohla by se od těla oddělit smrt. Dále je duše schopná též smyslového vnímání.¹¹² Její podstatou je teplý a ohnivý dech, díky němuž se pohybuje a dýchá.¹¹³ Duše je složena z osmi částí. Má pět smyslů a schopnosti mluvit, myslet a plodit.¹¹⁴

Většina ze stoických filosofů byla přesvědčena o existenci duše po odloučení od těla, a to až do příchodu světového ohně.¹¹⁵ Stoikové zastávají názor, že duši mají všichni živočichové. Rozdíl mezi lidmi a živočichy je dán tím, že člověk je obdařen i rozumem.¹¹⁶ Ne všichni ale měli stejný názor na trvání duší po smrti. Kleanthés byl například toho

¹⁰⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 116, str. 290

¹¹⁰ Galenus in *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 135

¹¹¹ SVOBODA, L. *Předmluva* in EPIKTÉTOS. *Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 21

¹¹² LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 156, str. 301

¹¹³ Nemesius in *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 226

¹¹⁴ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 110, str. 288

¹¹⁵ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 266

¹¹⁶ SVOBODA, L. *Předmluva* in EPIKTÉTOS. *Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 8-9

názoru, že duše přetrvávají až do onoho cyklického vzplanutí světa, Chrýsippos zase, že přetrvávají pouze duše moudrých.¹¹⁷

Stoikové člověka chápou jako jednotu duše a těla. Přičemž duše i tělo mají pro ně ale různé formy. Ze stoického výkladu kosmu lze říci, že kosmem proniká pneumatická energie, jako logos, jež všechny jeho části spojuje v celistvost. Život člověka je určen dvěma principy; pudem a rozumem. V závislosti na tom, jak se projevuje jedna nebo druhá část, je člověk nahlížen jako bytost živočišná řídicí se pudem, nebo jako bytost lidská řídicí se rozumem. Ze stoického učení je též patrné, že se člověk nejprve rodí jako živočišný, s nerozvinutým rozumem a jednající na bázi pudů.¹¹⁸

„Vůdčí úlohu má nejhlavnější část duše, v níž vznikají představy a pudy a z níž vychází i rozum; její sídlo je v srdci.“¹¹⁹

Lidská duše díky pudům vnímá sebe i okolní svět. První hybatelem jednání člověka je podle všeho pud sebezáchovy, jež mu vštěpuje sama příroda.¹²⁰

3. 8 Ctnost a dobro

Zájem filozofie se v období helénismu soustřeďoval především na otázku etickou. *Jak by měl člověk žít a jak by mohl dosáhnout štěstí.* Už Aristotelés hledal cíl mravního jednání. Nalezl ho nikoliv v nejvyšší ideji dobra, ale v něčem mnohem bližším a dosažitelnějším, nalezl ho v ctnostech. Ctnosti člověka zdokonalují. Díky ctnostem se dostavuje stav blaženosti, která je na rozdíl od štěstí trvalá. Aristotelés tvrdil, že ctnost lze získat učením, zvykem a zkušeností. Opakem ctnosti je neřest. Neřestí je mnoho, ctnost je vždy jen jedna. Štěstí je, podle Aristotéla, aktivita duše, že musí trvat po celý život.¹²¹ Náplní lidského života by, podle stoiků, mělo být úsilí o to, co je ve shodě nejen s přirozeností, ale také s rozumem. To je podle nich ctnost. To ona člověka vede a postačuje k dosažení kýženého stavu blaženosti. Ctnost je cílem stoického života.¹²²

---

¹¹⁷ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 157, str. 301

¹¹⁸ Tamtéž, VII 159, str. 301

¹¹⁹ Tamtéž, VII 159, str. 301

¹²⁰ Tamtéž, VII 85, str. 282

¹²¹ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 12-15

¹²² Tamtéž, str. 19

V učení stoiků má tudíž ctnost absolutní a neměnnou hodnotu. Provází člověka cestou k nejvyššímu dobru a k dosažení blaženosti.¹²³

Ctnost není nijak odstupňována. Jednoduše člověk ctnostný buď je, nebo není. Pokud člověk koná dobré skutky, stává se dobrým. Jelikož je do jisté míry v každém člověku přítomen rozum, je pro stoiky každý člověk schopen v určité chvíli vykonat nějaký dobrý skutek.¹²⁴ I přesto, že je ctnost jedna a není odstupňována, má některé hlavní části, které je třeba zmínit. Jedná se o rozumnost, statečnost, spravedlivost a mírnost. Opakem ctnosti je špatnost. Mezi tím nic není. Nebo respektive je, ale jedná se jen o věci lhostejné.¹²⁵

Pro Zénóna je ctnost podmínkou blaženého života. „*O ctnost je třeba usilovat pro ni samu, neboť se stydíme za své špatné činy, jako bychom věděli, že jen krásné je dobré.*“¹²⁶ Zénón ve svém spisu O lidské přirozenosti jako první prohlásil, že cílem člověka je žít ve shodě s přírodou, což znamená žít ctnostně. K tomu nás příroda vede.¹²⁷ Ctnosti se, podle stoiků, navzájem zastupují. Kdo pak má jednu, má všechny a je chopen konat tak, jak je třeba. Ctnosti totiž mají společné poučky.¹²⁸ Diogenés Laertios též uvádí, že ctnosti se dá naučit.¹²⁹ Stoici obecně jsou toho názoru, že není nic uprostřed mezi ctností a špatností.¹³⁰ Zatímco Zénónovi předchůdci byli toho názoru, že ne každá ctnost je dílem rozumu a některé ctnosti jsou dané nebo získané od přírody, Zénón všechny odvozoval z rozumu.¹³¹

Jednání každého člověka je u stoiků hodnoceno podle úmyslu, ne podle výsledku. Úmysl je pro stoiky v souvislosti s ctností rozhodující. Řádný je jen takový čin, který je konán jen a pouze s ctnostným úmyslem. Všechny ostatní činy jsou stoiky považovány za činy náležité, neboť jsou konány pouze proto, aby člověk dostal určitým povinností.¹³²

---

¹²³ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 128, str. 293

¹²⁴ RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. str. 24

¹²⁵ SVOBODA, L. *Předmluva* in EPIKTÉTOS. *Rukojet'; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 10

¹²⁶ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 128, str. 293

¹²⁷ Tamtéž, VII 87, str. 283

¹²⁸ Tamtéž, VII 126, str. 293

¹²⁹ Tamtéž, VII 91, str. 284

¹³⁰ Tamtéž, VII 127, str. 293

¹³¹ *Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 77

¹³² LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 88, str. 283

„Ten, kdo je ctnostný, je velký, plodný, význačný a silný. Velký proto, že je schopen dosáhnout svého cíle a předsevzetí; plodný proto, že se za každou cenu vzdá; význačný proto, že má podíl na význačnosti, která je vlastní moudrému a šlechetnému člověku; silný proto, že si vzrůstající sílu zachovává, tudíž není možné ho přemoci nebo ranit. Nenechá se od nikoho nutit, ani sám nikoho nenutí; nikdo mu nemůže překážet, tedy ani sám nikomu nepřekáží; nenechá se nikým zneužít, ani sám nikoho nezneužívá; neovládá a nenechá se ovládat; sám nedělá nic zlého a ani jemu se nic zlého neděje; nenechá se oklamat, ani sám nikoho neklame; neupadá do sebeklamu, nechybí mu sebepoznání a sebepozorování, nepřipouští si žádné lži. Těší se největší blaženosti, je šťastný, bohatý, nábožný, bohulibý a vážený jako král, vévoda, politik, ekonom nebo finančník. Neřestným se toto dostává opačně.“¹³³

Stoikové také věnovali pozornost té části filosofie, kterou nazývali „*povzbuzení a odvracení*“, jejíž hlavním tématem byla mravní ponaučení. Jako příklad lze uvést Senecova Lucillia, kterého Seneca provází základními otázkami etiky k samotnému významu „dobra“.¹³⁴ I u Epiktéta se můžeme setkat s přijímáním a odmítáním. Jeho filosofie je též rozdělena na tři části. Nejde ovšem o tradiční trojdělení filosofie na logiku, fyziku a etiku, ale o mnohem podstatnější dělení na žádost, účinné chtění a plnění povinností. Věnoval se touze a žádostivosti, také čemu je potřeba se vyhýbat. Dále povinností, nebo afektům a strastem.¹³⁵ U Epiktéta se logika řadí až na konec, neboť pro něj nemá zásadní význam. Jako první a hlavní věcí jeho učení je nauka o mravnosti. Jeho trojdělení podle *topoi* je tedy považováno za velmi originální.¹³⁶

Vzhledem ke stoické etice a ke smyslu lidského života je zapotřebí rozlišovat dva úhly pohledu. Long je nazývá perspektivou částí a perspektivou celku¹³⁷. Jejich smysl lze charakterizovat asi tak, že každé bytosti je děje jen to, co jí příroda udělila k její vlastní přirozenosti. Nejedná se o nic, co by tedy nebyla schopna zvládnout.¹³⁸ Ve svém důsledku to znamená, že vesmírný logos je prapůvodní příčinou všeho a že veškeré legitimní zákony jsou zákony vesmírného rozumu, a vše, co určuje tento vesmírný rozum do osudu jednotlivce, je stoiky chápáno jako dobré a správné. Hodnocení životních osudů a

¹³³ Stobaeus in *Zlomky starých stoikův*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. str. 80-81

¹³⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 27

¹³⁵ SVOBODA, L. *Předmluva in EPIKTÉTOS. Rukojet; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 21

¹³⁶ Tamtéž, str. 22

¹³⁷ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 221

¹³⁸ ANTONIUS, M. A. *Hovory k sobě*. Překlad Rudolf Kuthan. 6. vyd. Praha : Svoboda, 1975. VIII 46

zkušeností jedince stoikové tedy nahlížejí jednak z úrovně jednotlivce a jednak z úrovně kosmického celku. Jediným zdrojem zákonů je pro stoiky bůh, tj. logos, příroda, vesmírný rozum. Logos je tím nejvyšším dobrem a přirozeností nám vlastní. Je nejmocnější. Vesmírný logos je tím nejvyšším řídicím principem. Je prapříčinou a podstatou všeho. Od něj vše pochází, v něm vše vzniká, k němu se vše navrácí. Proto je i ve stoické filosofii počátkem i koncem.¹³⁹ Následovat vnitřní rozum vybízí Marcus Aurelius:

„Měj v úctě to, co je ve vesmíru nejmocnější; to je ona moc, která všechno podle své vůle užívá a všechno spravuje. Ale stejně měj v úctě to, co je nejmocnější v tobě, neboť to je stejnorodé s oním. A to je ona část Tvé bytosti, která všeho ostatního podle své vůle užívá a řídí tvůj život.“¹⁴⁰

---

¹³⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. VII 111, str. 289

¹⁴⁰ ANTONIUS, M. A. *Hovory k sobě*. Překlad Rudolf Kuthan. 6. vyd. Praha : Svoboda, 1975. V 21

4 Epikúros

Jaký byl zakladatel epikureismu? Skeptik Timón o něm tvrdil, že byl: „*poslední z fyziků, největší nestoudník, ze Samu přišlý po otci učitel dětí a nejméně vzdělaný z lidí.*“¹⁴¹ Vyznavatel stoicismu, Diotimos, o něm rozšířil ty nejhorší pomluvy, choval k němu nepřátelství.¹⁴² Epiktétos ho zase častoval hlasatelem nemravnosti a stavěl se proti jeho osobě a proti jeho učení.¹⁴³ Setkáme se však i s názory opačnými. Pro jiné byl ušlechtilý, vděčný syn svých rodičů, plný neskutečné dobroty. A počty jeho přátel, říká se, že by stačily zaplnit celá města.¹⁴⁴ Byl především moralistou, v případě, že si pod tímto pojmem představíme někoho, kdo obhájí určitý způsob života. Epikúros sepsal své myšlenky a pojednání do více než tří stovek svitků. Mezi ty nejdůležitější řadí Diogénes Laertský Epikúrovy listy, jež popisují celou jeho filosofii a podávají její souhrnný výklad. Jedná se o *List Hérodotovi*, ve kterém se Epikúros věnuje přírodě a tedy i fyzice, *List Pýthokleovi* týkající se nebeských těles, a třetí *List Menoikeovi*, jenž je vynikajícím výkladem lidského života, zejména po etické stránce.¹⁴⁵

Epikúros vytvořil etickou sbírku, kde vyložil své mravní zásady, jež znali jeho žáci dokonce i nazpaměť. Ve svém Listu Hérodotovi například zmiňuje, že nechal zpřístupnit své odborné spisy stručnějším výtahem:

*„Pro ty, milý Hérodote, kteří nemohou probrat všechno, co jsem napsal o přírodě, ani pročíst větší z těch knih, které jsem složil, připravil jsem sám výtah z celé své soustavy, který postačí k tomu, aby si vstúpili v paměť aspoň nejzákladnější poučky a aby si tak mohli při každé příležitosti pomoci v nejhlavnějších věcech, pokud by se zabývali teoretickým zkoumáním přírody.“*¹⁴⁶

Jeho koncepce se dělí na část kanonickou, fyzickou a etickou. Kanoniku nalezneme v Epikúrově *Pravidle*, tedy kánonu. Fyzika, tj. teorie o přírodě, je obsahem necelých čtyř desítek spisů nazvaných souhrnně *O přírodě*. Krátké pojednání je také ve zmíněných

---

¹⁴¹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 3, str. 385

¹⁴² Tamtéž, X 4, str. 386

¹⁴³ EPIKTÉTOS. *Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. str. 103

¹⁴⁴ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 10, str. 388

¹⁴⁵ Tamtéž, X 29, str. 393

¹⁴⁶ Tamtéž, X 35, str. 395

Listech. Etika se u Epikúra zabývá lidskou volbou a odpíráním. Její výklad nalezneme například v knize *O způsobech života* nebo v *Listu Menoikeiovi*. Dialektika je naopak zbytečnou záležitostí. Stačí totiž naslouchat hlasu, kterým věci samy o sobě promlouvají.¹⁴⁷

4.1 Zahrada Epikúrova

Doba, ve které žil a působil, se velmi výrazně projevuje v jeho filosofických dílech. Stěžejní se pro něj stala etika, protože období helénismu si to vyžadovalo.

V epikurejské koncepci mělo velký význam přátelství. Epikúros ho hojně hlásá mezi svými žáky.¹⁴⁸ Přátelství, podle Epikúra, neprovázejí žádné strasti, proto si ho velice vážil a podporoval.¹⁴⁹ Život v Epikúrově zahradě se také nesl v přátelském duchu. Zahrada byla přístupná ženám i otrokům. Na rozdíl od Akademie, která přijímala pouze muže. Mezi velmi blízké stoupence, kteří s Epikúrem trávili mnoho času, patřil Métrodóros. Epikúros si se svými přáteli a přívrženci mimo Athény, kde pobýval, velice často dopisoval a raději se obklopoval jen pár přáteli, než aby se věnoval veřejné společnosti. Zastával heslo: „Žij vskrytu!“ Nicméně to neznamenal, že by opovrhoval společností jako takovou, ale jednalo se spíše takovou radu, jak mít klidnou mysl.¹⁵⁰

Dalším důležitým pojmem je svoboda. Epikúrovo učení je etikou svobody. Se stoiky byl ve střetu, neboť hlásal, že příčinná nutnost nemusí nutně vést k závěru, že lidská svoboda není možná. Nutnost by naopak měla ukázat cestu ke svobodě.¹⁵¹

Většina Epikúrova učení se dochovalo díky zápiskům v sekundárních pramenech jeho žáků a nadšenců. Mezi ně patřil Lucretius, jenž obhajuje Epikureismus ve svém básnickém díle *De rerum natura*, kde až oslavně o Epikúrovi hovoří. Jednotlivé části básně se věnují tvrzením a východiskům Epikurova učení, dále je rozvádějí a objasňují. Dále se jedná o Diogena Laertského, Cicera, Senecu a Plútarcha.¹⁵²

---

¹⁴⁷ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 30, str. 393

¹⁴⁸ FESTUGIÉRE, A. J. *Epikúros a jeho bohové*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1996. str. 33

¹⁴⁹ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 423

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 37

¹⁵¹ Tamtéž, str. 426

¹⁵² LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 33-34

4. 2 Praprky¹⁵³

Kosmologie sice nebyla hlavní složkou Epikúrova učení, ale přesto se jí podrobně a intenzivně věnoval. Epikúrova kosmologie popírá Aristotelův a Platónův obraz světa.¹⁵⁴ Své základní principy učení převzal od atomistů, nicméně nebyl jejich otrockým napodobitelem. Atomismus podle něj poskytoval vysvětlení určité struktury věcí slučitelné se zkušenostmi, nezávislé na božím působení a bez teleologického myšlení.¹⁵⁵

O tom byl přesvědčen zřejmě díky návratu k učení svého učitele Démokrita. Jeho atomistickou koncepci chtěl více rozvinout.¹⁵⁶ Ovšem žil o nějakou dobu později, než Démokritos, takže tento klasický atomismus přizpůsobil době.¹⁵⁷

Předsokratik Zenón z Eleje popřel existenci nejsoucna, jež je prázdnom a z toho je patrné, že není možný pohyb. Bytí je jedno, nehybné. Atomisté tvrdili totéž, pohyb bez prázdna nemůže existovat, prázdno je nejsoucno a jsoucno neobsahuje nejsoucí. Jsoucno však podle atomistů není nehybné. Je tvořeno neomezeným množstvím nepatrných hmotných částic, které se pohybují v prostoru. Atomistické argumenty Epikúros přebírá. Shoduje se s Démokritem v tom, že tělesa nejde do nekonečna dělit a stanovil hranici. Kdyby totiž nebylo hranice, mohlo by se stát, že při nekonečném dělení by se těleso nakonec rozplynulo v nejsoucno, tj. přestalo by existovat. Podstatou světa jsou atomy, tedy částice, které již není možné dále rozřezat. Proto je Démokritovo učení nazýváno atomismem.¹⁵⁸

Epikúros ve svém listu Hérodovi vysvětluje nekonečný počet atomů takto: „*A dále, vesmír je nekonečný. Neboť co je omezené, to má okraj; okraj však lze pozorovat pomocí něčeho jiného vedle něho; proto nemaje okraje, nemá konečnou mez; a protože nemá konečnou mez, je nekonečný a neomezený. A dále, vesmír je nekonečný nejen co do velikosti prázdného prostoru, nýbrž i co do množství těles.*“¹⁵⁹

---

¹⁵³ Praprky je označení atomů in LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. str. 56

¹⁵⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 59

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 58

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 49

¹⁵⁷ MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. str. 175

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 50

¹⁵⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 42, str. 397

4. 3 Slast

V Epikúrově učení je slast ústředním pojmem. Je to stav, kdy nepociťujeme strast. Slast je cílem veškerého života pro všechny živočichy, včetně člověka. Je cílem zejména, protože je vrozená a tudíž přirozená. A to, co je pro člověka přirozené, je zároveň i dobré. Slast je tedy nutné ztotožňovat s absolutním dobrem, kdežto strast je nutné považovat za naprostý protiklad dobra, tj. zlo, které je v rozporu s přirozeností. Není slast, která by nebyla dobrem.

Význam řeckého slova *hédoné* je slast. Ovšem nemyslí se tím slast jako požitkářství prostopášníků, ale celkový stav člověka, kdy necítí ani bolest v těle ani neklid v duši.¹⁶⁰ Teorie představitelů hédonismu spočívala v názoru, že nejvyšším dobrem je slast a rozkoš. A k nejvyššímu dobru dospějeme odstraněním strastí. Podle Epikúra jsou dvě naprosto stěžejní, a to strach z bohů a strach ze smrti. Epikurejci považovali za hédoné stav, kdy člověk necítí duševní ani fyzickou strast. Mravně dobré je to, co působí radost. Naopak vše, co působí bolest je mravním zlem. Slast je v Epikúrově pojetí počátkem i cílem blaženého života. Ve slasti nacházíme prvotní a vrozené dobro.¹⁶¹

Aby byl lidský život blažený, říká Epikúros, musí člověk žít podle rozumu a ctnostně. Kdyby tak nežil, nedokázal by mezi slastmi správně volit: „*Nelze žít slastně, nežijeme-li rozumně, krásně a spravedlivě. Stejně tak není možné žít rozumně, krásně a spravedlivě, a nežít přitom slastně.*“¹⁶²

„*Proto též tvrdíme, že je slast počátkem a cílem blaženého života. Poznali jsme ji totiž jako první vrozené dobro, od ní vycházíme při každé volbě a při každém odmítnutí a k ní se obracíme, posuzující každé dobro podle měřítka tohoto citu.*“¹⁶³

Každý člověk se vlastně nachází v pocitu slasti do té doby, než začne zakoušet strast, nějakou bolest. A aby nestrádal, snaží se strastem vyhnout.¹⁶⁴ A jaké jsou podmínky dosažení slasti? Člověk pociťuje slast, dokud nestrádá. Tedy pokud necítí tělesnou bolest nebo duševní neklid.¹⁶⁵ Epikúros klade důraz na celkovou stránku, tj. na zdraví tělesné i

¹⁶⁰ LAERTIOS, D. *Život a učení filosofa Epikura*. 1. vyd. Brno : Rovnost, 1952. str. 64

¹⁶¹ Tamtéž, str. 63

¹⁶² Tamtéž, str. 67

¹⁶³ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 129, str. 420

¹⁶⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 89

¹⁶⁵ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 4. vyd. Praha: Paseka, 2002. str. 117

duševní. Blažený život znamená, že je v něm přítomna slast, a že člověk žije slastně, tedy bez přítomnosti bolestí, nepříjemností.¹⁶⁶ A též tvrdí, že není slast, která by nebyla dobrem.

„A protože je slast prvním a vrozeným dobrem, právě proto si nevolíme každou slast, nýbrž někdy mnohé slasti pomíjíme, když by nám z nich mohlo vzejít ještě více nepříjemností, a naopak dáváme přednost mnohým bolestem před slastmi, když se nám po dlouhé době vytrpěných bolestí dostaví ještě větší slast. Každá slast je tudíž dobrem, protože je nám vlastní svou přirozeností, ale nesmíme si ovšem volit každou.“¹⁶⁷

Snaha dosáhnout slasti nedovoluje epikurejskému filosofovi, aby byl účastníkem politického života, jenž je plný strastí. Epikúrova etika kladla důraz na soukromí a neměla zájem o politiku. Hlavním etickým požadavkem bylo žít nenápadně.¹⁶⁸

4. 4 Smyslové vnímání

Základem Epikúrovy teorie je smyslové vnímání, empirie. Jeho teorie vychází ze skutečnosti, že všichni lidé mají smyslové vjemy a tyto vjemy musí mít příčinu v něčem jiném, než v sobě samých. *„Neboť každé vnímání je nezávislé na rozumu a nepřijímá nic od paměti. Ani totiž nevzniká samo od sebe, ani když bylo vzbuzeeno něčím jiným, nemůže nic přidat nebo ubrat. A ani není, co by mohlo smyslové vjemy vyvrátit.“¹⁶⁹*

Pravdivostními kritérii jsou podle Epikúra city, vjemy a pojmy, a později jsou k nim ještě připojeny představy mysli:

„Každé vnímání je nezávislé na rozumu a nepřijímá nic od paměti. Ani totiž nevzniká samo od sebe, ani když bylo vzbuzeeno něčím jiným, nemůže nic přidat nebo ubrat. A ani není, co by mohlo smyslové vjemy vyvrátit. Neboť ani nemůže jeden vjem vyvrátit druhý vjem stejného druhu, protože mají oba stejnou platnost, ani vjem jednoho druhu nemůže vyvrátit vjem jiného druhu, protože nejsou kritériem týchž předmětů. Nemůže to však učinit ani rozum neboť veškerá činnost rozumu závisí na smyslových vjemech. A ani

---

¹⁶⁶ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Koleč. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 86

¹⁶⁷ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 129, str. 420

¹⁶⁸ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. str. 423

¹⁶⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 31, str. 394

*jeden vjem nemůže vyvrátit druhý, protože ke všem přihlížíme. A dále skutečnost, že jsou vjemy, zaručuje pravdivost smyslového vnímání. Neboť to, že vidíme a slyšíme, je právě tak skutečnost, jako že cítíme bolest. Proto je třeba i o věcech nezjevných činit závěry z věcí zjevných. Neboť i všechny myšlenky vznikají ze smyslových vjemů, a to buď bezprostředně, nebo podle obdoby, nebo podle podobnosti, nebo skládáním vjemů, přičemž něčím přispívá i rozumové usuzování. I představy šílenců a sny jsou pravdivé, protože působí pohyb, kdežto co je neskutečné, pohyb nepůsobí.*¹⁷⁰

Pojem pro epikúrejce představuje správnou představu uloženou v mysli, která se člověku vybaví při vyřčení určitého slova. Tato představa vzniká díky smyslovým vjemům. *Mínění, též domněnka*, pak také podléhá nějaké předchozí jistotě. Pokud domněnku potvrzují smysly, pak je pravdivá. V opačném případě je klamná.¹⁷¹ A nakonec city. Ty představují rozdělení toho, co je třeba si volit, nebo naopak čemu se vyhýbat. Mluvíme tu o slasti, která je jakožto pocit všem živočichům přirozená, kdežto bolest, druhý pocit, je nepřirozená.¹⁷²

Podle Epikúra má veškeré lidské neštěstí svůj původ v mylných představách soudobé společnosti o bozích, osudu a smrti. Božské řízení kosmu a rovněž řízení osudu prostřednictvím boha bylo podle Epikúra hlavní příčinou toho, proč člověk nemůže žít nerušeně.¹⁷³

Cílem jeho učení byla snaha ukázat tato mylná přesvědčení jako nedůvěryhodná a nahradit je těmi, která pro něj byla těmi pravdivými.¹⁷⁴ Proto je v jeho koncepci vyzdvižováno zabývání se vědou o přírodě, neboť v takovém způsobu života spatřuje Epikúros duševní klid, tak jak píše v Listu Hérodotovi.¹⁷⁵ Zde se dále dozvídáme, že „... je totiž nutné, aby se přihlíželo k prvotnímu významu každého slova a aby nebylo třeba jej teprve objasňovat [...] A dále je nutné vždy přihlížet ke smyslovým vjemům a k představám, které jsou přítomné [...] ... nic nevzniká z nejsoucná. Protože pak by všechno vznikalo ze všeho a semen by potřeba nebylo...“ V tomto listu si můžeme dále přečíst o tom, že vesmír byl i bude vždy takový, jako je nyní, protože neexistuje nic, co by

¹⁷⁰ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 31, str. 394

¹⁷¹ Tamtéž, X 34, str. 394 - 395

¹⁷² Tamtéž, X 34, str. 395

¹⁷³ LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. Vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. str. 204

¹⁷⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 29

¹⁷⁵ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 37, str. 395

ho svým vniknutím změnilo. A že se skládá z určitých těles a prázdna. „*Jsoucnost těles potvrzuje totiž u všech smyslová zkušenost, podle níž je nutno rozumem usuzovat o tom, co je nezjevné. A kdyby nebylo to, co nazýváme prázdňem, místem nebo nehmatatelným jsoucňem, neměla by tělesa ani kde být ani v čem se pohybovat; a právě v pohybu se nám jeví.*“¹⁷⁶ Samotná tělesa Epikúros rozděluje na složeniny a na tělesa, která tvoří onu složeninu. Tato tělesa jsou již dále nedělitelná a nelze je změnit. Z toho plyne, že počátky věcí jsou nedělitelná jsoucna, jejichž podstata je tělesná. Co se vesmíru týká, tvrdí o něm Epikúros, že je nekonečný. Kdyby byl omezený, měl by okraj. Ovšem ten lze zjistit a posoudit jen díky něčemu, co by bylo tomuto okraji poblíž. Nic takového ale není, tudíž vesmír nemá žádnou mez. Je nekonečný stejně tak do počtu těles, a tato tělesa mají zase nekonečně mnoho rozličných tvarů.¹⁷⁷

Vyjadřuje se také k pohybu atomů. Ten je neustálý, a to od počátku věků. Způsobuje to právě samotná povaha prostoru oddělující jednotlivé atomy, neboť není schopna je v pohybu zastavit, a to zejména díky jejich vlastnostem.¹⁷⁸ V neposlední řadě je pro nás velmi zajímavé Epikúrovo vyjádření, o existenci nekonečně mnoha světů. Je to způsobeno tím, že počet atomů je nekonečný a atomy se pohybují do největších vzdáleností. V těchto vzdálenostech vznikají nové další světy, neboť nekonečné množství atomů nemohlo postihnout vznikem pouze jeden svět. Proto je velmi pravděpodobné, že existuje nekonečný počet světů pohybujících se v nekonečném prostoru.¹⁷⁹ Sluch a čich jsou také založeny na atomech, na shlucích těchto částic. Sluch vzniká prouděním atomových částic od předmětu, který vydává hluk. Čich je obdobný shluk částic vycházejících z jednotlivých předmětů.¹⁸⁰ Epikúrovo učení vycházelo z atomistického učení Démokrita.¹⁸¹ Atomy podle Epikúra nemají žádnou jinou vlastnost kromě tvaru, hmotnosti a velikosti. Jsou neměnné. Jeho odůvodnění je nasnadě, neboť tvrdí, že při rozkladu složených těles musí zákonitě zůstat ještě něco pevného, nerozložitelného. Jakákoli změna pak vzniká pouze přemísťováním atomů z určitého shluku do dalšího, tj.

---

¹⁷⁶ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 40, str. 396

¹⁷⁷ Tamtéž, X 42, str. 397

¹⁷⁸ Tamtéž, X 45, str. 398

¹⁷⁹ LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. Vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. str. 247

¹⁸⁰ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 53, str. 400

¹⁸¹ LAERTIOS, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. 1. vyd. Brno : Rovnost, 1952. str. 22

přibýváním a ubýváním. Proto jsou přemistřující se atomy nezničitelné, mající své vlastní složení a tvoření se. To je trvalé.¹⁸² I duše je složená z atomů.

Pokud budeme Epikúra posuzovat podle Aristotelských měřítek je potřeba zdůraznit, že neusiloval o to být čistě nezaujatým pozorovatelem. Epikúros tvrdil, že úkolem vědy o přírodě je porozumět jasně příčině těch nejdůležitějších věcí. A nejdůležitější věci jsou ty, které mají zásadní význam pro lidskou blaženost.¹⁸³

Samotní jeho stoupenci Epikúra považovali za spasitele, za nositele světla. Přes tato honosná pojmenování filosofem skutečně byl. Chtěl přesvědčovat, užíval argumenty a fakta.¹⁸⁴ Epikúrovy texty jsou napsané pochopitelnou formou, srozumitelně umějí vyložit náročné a filosofické myšlenky a pojmy.

Tvrdí, že pokud tu filosofie není z toho důvodu, aby pomáhala lidem, pak je bez hodnoty. Toto platí obzvláště o jeho mravní teorii. Slast je jediné dobro představující nezávislý cíl slučitelný s metafyzickými hypotézami. Epikúros si je vědom mnoha způsobů, jak prokázat platnost hédonismu, ale žádný z nich neopírá o teorii atomů a prázdna. Díky tomuto tvrzení se nápadně odlišuje od stoiků, jejichž etika je úzce spjata s metafyzikou a vnitřním poutem.¹⁸⁵

Svým učením se stavěl proti mnoha principům, díky kterým Aristotelés a Platón popisovali svět. Stavěl se proti jejich kosmologii. Platón ve svém největším díle *Zákony* tvrdí, že příčinou pohybu nebeských těles jsou mravně dokonalé duše neboli bohové. Mravní dokonalost těchto bytostí má svůj důkaz v pravidelnosti, které působí. Neuspořádané pohyby, ať už na nebi nebo na zemi, je třeba si vysvětlit jako pohyby vyvolané duší, která je špatná.¹⁸⁶ Epikúros tyto Platónovi teze odmítal. Jeho odpor k chápání pohybů nebeských těles jako důsledku božích záměrů je otevřeným odmítnutím Platónova způsobu vyjadřování.¹⁸⁷ I Aristotelés pokládal nebeská tělesa za božské bytosti, rozumové, jejichž pohyb je dán jejich vůlí. Všechna taková tvrzení pokládal Epikúros za počátek a zdroj lidského strachu, neboť v sobě obsahovaly staré pověry a staly se tak předmětem čiré hrůzy.

---

¹⁸² LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 53, str. 400

¹⁸³ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 60

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 29

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 37

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 62

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 62

Představa nadpřirozené bytosti, která ovládá přírodní jevy a zasahuje do života člověka, Epikúra velice znepokojovala. Samotnou existenci bohů ale nepopíral, důrazně však odmítal přesvědčení, že jsou zodpovědní za přírodní události. A toto přesvědčení je očividné především u jevů astronomických.¹⁸⁸

*„A dále, pokud jde o tělesa nebeská, nesmíme se domnívat, že jejich pohyb, obracení, zatmění, východ a západ a zjevy stejného druhu s těmito vznikly péčí nějaké bytosti, která je řídí nebo bude řídit a zároveň prožívá plné blaženosti a nesmrtelnosti; neboť zaneprázdnění a starosti, projevy hněvu a přízně se nesrovnávají s blažeností, nýbrž vznikají ze slabosti, strachu a závislosti na okolí.“*¹⁸⁹, píše Epikúros ve svém Listu Hérodotovi.

4.5 Bohové a blaženost

Epikúros se domníval, že jedna z příčin lidské úzkosti souvisí se strachem z božského soudu a věčným trestem, a je proto na místě popřít veškerou formu posmrtného života. Jedině tak bude tato úzkost odstraněna.¹⁹⁰

Blaženost a nesmrtelnost jsou sice spjaty s rysy božských bytostí, ale nemají žádnou účast na „našich záležitostech“. Epikúrova argumentace dokazující lhostejnost bohů vůči našemu světu vychází právě z pojmu blaženosti. Ta se přímo vztahuje k bohům a tím je zprošťuje citů i činů, které by týkaly lidského světa. Uvedený argument má tři předpoklady. První je předpoklad, že bohové zkrátka existují. Druhý nám říká, že bohové jsou nesmrtelní a vrcholně blažení. A třetím předpokladem je fakt, že božská blaženost spočívá v ničím nerušeném klidu. Je s podivem, že Epikúros, byl schopen uznat a připustit existenci bohů, a to i přes jeho zarputilý postoj vůči všem přesvědčením o božské vládě nad světem. Zdůvodnění argumentu podává Epikúros tak, že všechna obecná přesvědčení lidstva dokazují božskou existenci. Víra v bohy je čímsi přirozeným, existuje nezávisle na zavedeném náboženství nebo tradici. Ovšem, i víra, je-li přirozená, může být nepravá. Epikúros proti této námitce užívá Aristotelovo tvrzení uvedené v Etice Nikomachově: „*To,*

---

¹⁸⁸ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 61

¹⁸⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 77, str. 406

¹⁹⁰ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 61

na čem se všichni shodují, musí být pravdivé.¹⁹¹ Stejnou zásadu uvádí i v případě vymezení vlastností bohů. Lidé obecně sdílí názor o nesmrtelnosti bohů, o jejich blaženosti a lidském vzhledu. Všechna tato přesvědčení jsou, podle Epikúra, přirozené nabyté pojmy, které vzešly ze zkušenosti zrakových obrazů v bdělém i spánkovém stavu. A zrakové obrazy musí být vyvolány něčím skutečným, jako je seskupení atomů, nebo výrony vnikající do naší mysli přímo od bohů samotných.¹⁹²

Podle Lucretia byly blaženost a nesmrtelnost odvozeny z jejich mentálních obrazů, jejichž předmětem jsou právě bohové. A dále je přesvědčen o tom, že po osvojení si víry v bohy, začali lidé, díky své nevědomosti o příčinách astronomických jevů, považovat bohy za původce těchto jevů. „*Rovněž ostatní zjevy ti vylíčím, které tu lidé na zemi, na nebi vidí, když chvějí se v bázlivé mysli, které hrůzou z bohů je činí ponížnými, tisknou a tlačí je těžce až k zemi, neb neznalost toho, proč se tak všechno děje, je nutí sváděti všechno na bohy, na jejich moc a dát jim nad světem vládu.*“¹⁹³

Jinde zase Lucretius vysvětluje, jak si bohové nepřáli stvořit svět a jsou i bez této schopnosti. Totiž nedokonalost světa je jasným důkazem toho, že svět nepodléhá bohům. Bohové, stejně jako epikurejci, se těší z bezstarostného života a dlí v pokojných sídlech.¹⁹⁴

V čem tkví blaženost, díky které ji Epikúros bohům přisoudil? Bohové nepodléhají změnám, nesužuje je žádná bolest, a o nic se bohové nestarají. Neobývají žádný svět, ale prostory oddělující jeden svět od toho druhého. Vedou bezstarostný a šťastný život a nezajímají se o lidské starosti. Nedělají totiž vůbec nic.¹⁹⁵

Epikúros byl přesvědčen o tom, že existuje nekonečně mnoho světů, z nichž některé vypadají jako ten náš a další jsou rozličné. Jeho přesvědčení je založeno na učení Démokrita o počtu světů, jež se pohybují v nekonečném prostoru.¹⁹⁶ Každopádně všechny lze vysvětlit na základě slučování a rozdělování fyzikálních částic v prázdném prostoru. Přesvědčení o nadpřirozeném principu, který vše řídí, je do jisté míry otázkou osobnostního založení.

---

¹⁹¹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 64

¹⁹² Tamtéž, str. 65

¹⁹³ LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. Vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. str. 204-205

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 163-164

¹⁹⁵ RÁDL, E. *Dějiny filosofie*. 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. 668 s. ISBN 80-722-0063-1. str. 234

¹⁹⁶ LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. Vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. Str. 247

Ostatně sám Lucretius velmi opěvoval Epikúra za jeho osvobození lidstva od „břemene náboženství“.¹⁹⁷

S učením o božstvu a nekonečných světech souvisí i jeho postoj k řeckému lidovému náboženství, kdy se vyslovil proti božím vlivu na lidské záležitosti. Pro lidové náboženství přitom byla představa o rozdělení blahobytu božstvem mezi lidi velice významná. Setkáme se i s lidovým označením šťastného člověka, jenž byl nazýván *eudaimón*, tj. člověk, který má příznivě nakloněné bohy na své straně. Jeho opakem pak byl v lidové slovesnosti *kakodaimón*, čili nešťastník.¹⁹⁸

4. 6 Epikúrovo pojetí duše a vědomí

Co se týká duše a vědomí, pokoušel se právě už Epikúros dokázat, že po smrti je ztráta vědomí trvalá a úplná. Jak již bylo řečeno i duše je složená z atomů. Přesněji, duše je tělesem složeným z jemných částic rozptýlených po celém složení těla. Je připodobňována k dechu s příměsí tepla. Je podobná tomu nebo onomu.¹⁹⁹ V duši je shledáván hlavní původ vnímání podporovaný ostatní skladbou těla. Mohutnost duše je dána city, myšlenkami a pohybem, a při ztrátě tohoto přichází smrt. Když se tak stane a duše se oddělí od těla, už nic nevnímá. Naopak pokud duše zůstává v těle, její vnímací schopnost se neztrácí, a to ani v případě, že se od celku oddělí nějaká část těla. Při rozkladu celého těla se duše rozptýlí a již nemá tytéž schopnosti, včetně vnímání.

Snahou Epikúrovy filosofie bylo odstranit strach a upřít člověku veškerou formu posmrtného života. Díky tomu by pak bylo možné dokázat, že víra v božské odměňování nebo trestání, jako systém odplaty, je omyl. Už Platón v Ústavě žádá zproštění obviněných jedinců tím, že vykonají obřady. Jsou tedy klamně sváděni k přesvědčení, že se jim díky tomu dostane dobrodiní. Ti, kdo obřady neprovádí, stihnou strašné věci.²⁰⁰

Strach ze smrti je všem lidem ve všech dobách společný. Je způsobem vědomím o údělu duše po smrti, jak tvrdí Epikúros. Lucretius naopak doplňuje Epikúra o to tvzení, že strach pociťují i lidé věřící, že smrtí končí veškeré vnímání. Lucretius se fakt strachu snaží

---

¹⁹⁷ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 59

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 61

¹⁹⁹ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 64, str. 402-403

²⁰⁰ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 70

vyvrátit tvrzením, že toto přesvědčení je pravdivé a tudíž není důvod mít obavy. Neboť události, které se udály před naším narozením, nás také nezneklidňovaly. My jsme je předtím nevnímali. Stejně tak už nebudeme vnímat události po naší smrti. Není tedy důvod se znepokojovat.²⁰¹

Akt zrození a smrti jsou pro Epikúra hranice, které vymezují lidský život. Před aktem zrození vnitřní Já neexistovalo. A to ani v žádném jiném těle, a ani nepodléhá nutnosti převtělovat se po své smrti do těla dalšího jedince. Ovšem tvrdí také, že v těle je určitá duše, *psyché*. Ta díky své přítomnosti zaručuje, že je tělo živé. Duše, podle Epikúra, nemůže existovat nezávisle na těle. Člověk tvoří jednotu duše a těla, pokud se jednota naruší, život vyhasne.²⁰² Duši a život, lze vysvětlit na základě tělesné podstaty, protože pokud něco není tělesem, je prázdnem. Prázdnost není schopná vyvíjet jakoukoli činnost, natož nějaké činnosti podléhat. Duši popisuje Epikúros v Listu Hérodotovi:

„...nutně dospíváme k názoru, že je duše těleso složené z jemných částic, rozptýlené po celém složení těla, nejvíce se blíží dechu s jakýmsi přimíšením tepla a podobající se v něčem tomuto, v něčem onomu.“²⁰³

Vztah těla a duše Epikúros objasňuje na amputaci. Se ztrátou končetiny nemizí schopnost vnímání, ale se ztrátou duše jsou nenávratně pryč veškeré projevy, i přesto, že tělo je tímto zásahem nedotčeno. Duše je obklopena tělem, jako by bylo jeho schránkou. Tímto je Epikúrem odstraněno jakékoli možné vědomí a vnímání po smrti.²⁰⁴ Ve spisu O přírodě Lucretius ještě doplňuje učení o duši rozdělením na část rozumovou, kterou myslíme a zakoušíme emoce (*animus*) a část nerozumovou (*anima*), která plní úlohu nervovou, sděluje vjemy a pocity, přenáší pohyby. Animus je umístěna v hrudi, druhá část duše, i přesto, že je s rozumovou spojena, je rozptýlena v ostatních částech těla.²⁰⁵

O výkladu duše nám více řekne Lucretiova báseň. Duch a duše zde tvoří jednotu a jsou hmotné. Duše se s tělem rodí a s ním i zaniká, roste i slábne s přibýváním a úbytkem

---

²⁰¹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 71

²⁰² Tamtéž, str. 71

²⁰³ LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. X 63, str. 402

²⁰⁴ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. str. 73

²⁰⁵ Tamtéž, str. 74

sil.²⁰⁶ Učení o stěhování duší je nesmysl, jak tvrdí Lucretius, neboť duše je vždy svázána s určitým tělem a mimo něj nemůže existovat.²⁰⁷

---

²⁰⁶ LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. III 117-485, str. 87-99

²⁰⁷ Tamtéž, III 776 – 829, str. 108

5 Závěr

Společným prvkem stoicismu a epikureismu je skutečnost, že vznikly v době, která si vyžadovala odpovědi na podstatné otázky týkající se lidské existence. Doba helénismu si vyžadovala pochopení lidského individua a snahu vyrovnat se s postavením ve společnosti, změnami politickými a sociálními. Správný návod a orientaci poskytovala právě filosofie. Oba směry zaměřily své učení na člověka jako jedince. Snažily se člověku poskytnout odpověď na to, jak by měl svůj život žít tak, aby byl plnohodnotný. Bok po boku spolu krácejí v některých logických závěrech, ovšem ve fyzice se liší. V oblasti etiky se rozcházejí zcela. Mezi společné rysy obou koncepcí lze zařadit pojetí rovnosti všech lidí.

Oba směry shodně kladou důraz přirozenost, jež je každému člověku vlastní. Epikúros se snažil vyrovnat se společenskými záležitostmi tak, že se společenského života stranil. Stoici naopak pojali účast a angažovanost v politickém i společenském životě za svou povinnost.

Hlavním zájmem obou škol bylo v etice úsilí o šťastný, blažený život. Poukazují na to, jak ho dosáhnout a jakým způsobem by měl člověk žít. Dosáhnout blaženého života lze jedině, pokud člověk žije v souladu s rozumem. Obě filosofie se opírají o smyslové poznání a o rozum.

Stoikové zcela jasně chápou člověka jako jednotu duše a těla. Celý lidský život určuje pud a rozum. Na základě potlačení veškerých afektů je člověk schopný docílit rozumu a žít ve shodě s přirozeností. Stoicismus také zastává názor, že vše, co se v kosmu děje, je výsledkem působení logu. Podle nich celým kosmem proniká božský logos, který vším prostupuje. Veškeré dění je podřízeno osudu, jenž je ztotožněn s bohem. Stoikové jsou tedy zastánci determinismu. Když toto působení člověk rozezná a bude jednat v souvislosti s rozumem, bude zároveň též jednat v souladu s přirozeností kosmu. V tomto porozumění a shodě tkví blaženost a moudrost. Cílem lidské životní poutě je žít v souladu s přírodou.

Epikúrova etika sděluje skutečnost, že bychom se všichni měli soustředit na každý okamžik života, protože život je krátký a je jen jeden. Náhled na svět prostřednictvím rozumu je cestou ke štěstí. Klid duše je cestou k jeho prosazení. Prosazuje teorii, že klidu duše docílíme eliminací veškerých lidských strachů a strastí, které vyvolávají mylné lidské

představy a předsudky o bozích, osudu, kosmických jevech a tělesech. Epikúrovo učení zbavuje člověka strachu ze smrti. Objasňuje funkci bohů a poukazuje na to, že není potřeba z nich mít obavy. Podmínkou duševního souladu je Epikúrem stanovena soběstačnost, skromnost a uměřenost.

Každá ze škol vychází ze stejného základu, ale odpovědi na určené otázky se liší. V obou případech jsou vyložena filosofická pojetí cíle života i zásadní překážky, které dosažení cíle brání. Stoikům jde o překonání afektů, Epikúrovi o zbavení se strachu. Pozornost se klade také na pojetí duše, ctnosti, bohů, nebo na pojetí smrti. Z obecného hlediska lze konstatovat, že se stoicismus s epikureismem vzájemně výrazně liší. Oba směry se opírají o naprosto odlišné body a jejich pojetí světa je diametrálně odlišné.

6 Přehled použité literatury

- ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986. 542 s.
- ANTONIUS, M. A. *Hovory k sobě*. Překlad Rudolf Kuthan. 6. vyd. Praha : Svoboda, 1975. 194 s.
- EPIKTÉTOS. *Rukojeť; Rozpravy*. Překlad Rudolf Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 403 s.
- FESTUGIÉRE, A. J. *Epikúros a jeho bohové*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1996. 125 s. ISBN 80-86005-30-5.
- LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. 480 s.
- LAERTIOS, D. *Život a učení filosofa Epikura*. 1. vyd. Brno : Rovnost, 1952. 117 s.
- LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*. Překlad Petr Kolev. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. 341s. ISBN 80-7298-077-7.
- LUCRETIUS, T. C. *O přírodě (De rerum natura)*. Překlad Josef Kolář. 1. Vyd. Praha : Jan Laichter, 1948. 278 s.
- MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 187 s.
- NEFF, V. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. 4. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. 453 s. ISBN 978-802-0415-479.
- Zlomky starých stoiků*. Překlad Miroslav Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984. 484 s.
- RÁDL, E. *Dějiny filosofie*. 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. 668 s. ISBN 80-722-0063-1.
- RICKEN, F. *Antická filosofie*. Překlad David Mik. 2. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 230 s. ISBN 80-718-2134-9.
- RIST, J. M. *Stoická filosofie*. Překlad Karel Thein. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1998. 343 s. ISBN 80-860-0573-9.

SENECA, L. A. *O duševním klidu*. Překlad Václav Bahník. 2. vyd. Praha : Baset, 2004. 394 s. ISBN 80-864-1043-9.

SENECA, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Překlad Bohumil Ryba. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1987. 280 s.

TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 4. vyd. Praha: Paseka, 2002. 374 s. ISBN 80-718-5171-X.

7 Resumé

The Bachelor's thesis *Stoic Ethics* focuses on the comparison of selected ethical issues of two leading philosophical schools of the Hellenic period: Stoicism and Epicureanism. The thesis begins with an introduction to the historical context. In both cases, the basis premise, along with the purpose and disposition of the schools, is explored and explained. Both concepts deal with the meaning of life and how to reach what each philosophy believes to be the beatitude of life. Each of the school is rooted in the same basic concept, but the answer on stated questions differ. In both, there are explained philosophical conceptions of the life goal and major obstacles that hinder achievement of this goal. The Stoics strive to overcome their passions, while the Epicurus strive to get rid themselves of fear. Both also wrestle with the concept of the soul, virtue, Gods and death. The conclusion of the thesis lists interfaces or similarities and the differences between the conceptions and philosophies.

Bakalářská práce *Stoická etika* se zaměřuje na porovnání vybraných etických problémů dvou hlavních filosofických směrů helénistického období, stoicismu a epikúreismu. Práce začíná úvodem do historického kontextu. U obou směrů je pojednáno, jaký mají základ a jaká je jejich povaha. Obě koncepce se zabývají smyslem života a jak v životě dojít blaženosti. Každá ze škol vychází ze stejného základu, ale odpovědi na určené otázky se liší. V obou případech jsou vyložena filosofická pojetí cíle života i zásadní překážky, které dosažení cíle brání. Stoikům jde o překonání afektů, Epikúrovi o zbavení se strachu. Pozornost se klade také na pojetí duše, ctnosti, bohů, nebo na pojetí smrti. V závěru jsou uvedeny styčné i rozdílné body obou směrů.